

la marca *-o* (*cobro, esbarjo, esguerro*) o la vocal de suport *-e* (*compte, dubte, eixample, xiscle*).

No podem parlar de *conversió morfològica*, sinó de *lexicalització* de determinats usos sintàctics, davant les formes no personals del verb que esdevenen noms o, amb menys freqüència, adjectius. El caràcter no personal, i no temporal, d'aquestes formes fa que puguin assolir fàcilment funcions nominals —en el cas de l'infinitiu i, no tant, del participi i el gerundi— i funcions predicatives —en el cas del gerundi i el participi—, i que a causa d'una progressiva convencionalització d'aquests usos, es converteixin en veritables noms o adjectius. Aquest és el cas, per exemple, de noms com ara (*el*) *beure*, (*l'*)*esmorzar*, (*el*) *menjar*; (*una*) *abraçada*, (*una*) *correguda*, (*l'*)*escalivada*, (*la*) *fallida*, (*una*) *suada*; (*el*) *descosit*, (*el*) *rebut*, (*el*) *reservat*, (*el*) *rostit*; (*l'*)*aprenenta*, (*el*) *caient*, (*el*) *comerciant*, (*el*) *manifestant*, (*el*) *muntant*, (*el*) *servent*; etc. Els participis presents i els participis passats també es poden lexicalitzar com a adjectius: *amargant*, *exigent*, *pudent*, *sortint*, *sufocant*, *tibant*; *bullit*, *estret*, *farcit*, *tort*. Molt rarament, es poden trobar altres formes flexionades lexicalitzades, com ara els noms *pagaré* o *passi*.

També hi ha lexicalització quan un adjectiu es converteix en un nom o, a l'inrevés, un nom en un adjectiu a partir de processos d'elisió en usos sintagmàtics com els exemplificats en el quadre III.9.

QUADRE III.9

Lexicalització mitjançant elisió de mots

<i>Categoria</i>	<i>Exemples</i>
Adj → N	una (màquina) aspiradora , un (medicament) tranquil·litzant
N → Adj	una camisa (de color de) rosa , uns pantalons (de color) safrà

Un cas diferent, de caràcter discursiu, té a veure amb la possibilitat de nominalitzar, en un ús metalingüístic, mots de qualsevol categoria. Es tracta, per exemple, d'usos com ara *el per i el per a*, *els peròs*, *el perquè*, etc.

4. LA COMPOSICIÓ

La *composició* és un procés productiu de formació de mots consistent en la combinació de dues o més unitats lèxiques que, generalment, poden existir com a mots independents. El mot compost *parallamps*, per exemple, consta de la forma verbal *para* i de la forma nominal *llamps*. En alguns casos, però, el compost conté una o dues formes cultes que no es comporten mai com a mots independents. El compost culte *pluviometria*, per exemple, consta d'una forma nominal llatina (*pluvi(o)* 'pluja') i d'una forma nominal grega

(*metria* ‘mesurament’), i cap de les dues formes no s’usen en català com a mots independents.

4.1. CLASSIFICACIÓ DELS COMPOSTOS

4.1.1. *Els compostos i les relacions sintàctiques: compostos subordinants i compostos coordinants*

Els constituents de les formes compostes mantenen relacions sintàctiques semblants a les que s’estableixen entre els constituents d’un sintagma o d’una oració. En la major part dels casos, a més, resulta relativament fàcil reproduir el significat d’un compost per mitjà d’un sintagma en el qual els components o constituents del compost es comporten com a mots independents. El significat de *parallamps*, per exemple, es pot delimitar per mitjà d’una oració de relatiu que modifica un nom implícit: (*aparell*) *que para llamps*. El significat de *primfilar*, d’altra banda, equival a un sintagma verbal en el qual *filar* fa de nucli i *prim* fa de complement circumstancial: *filar prim*. De vegades, però, els compostos donen lloc a termes el significat dels quals no es pot deduir dels formants: aquest és el cas, per exemple, de *espanta-sogres* o de *belladona*.

El caràcter sintàctic, o microsintàctic, d’aquestes relacions explica que en els compostos no s’estableixin relacions diferents de les que es donen en la sintaxi. Entre els constituents d’un compost hi pot haver relacions de coordinació o juxtaposició, relacions de complementació i, en alguns casos, relacions d’especificació:

a) S’estableix una *relació de coordinació o juxtaposició* quan dues unitats lèxiques de la mateixa categoria apareixen coordinades per mitjà de la conjunció *i* (*allioli* ‘salsa que té all i oli’, *vint-i-tres* ‘vint i tres’) o simplement juxtaposades (*agredolç* ‘que té sabor agre i dolç alhora’, *blaunegre* ‘que es troba entre el blau i el negre’).

b) S’estableix una *relació de complementació* quan una unitat lèxica es comporta com a complement de l’altra. En uns casos, el complement és seleccionat pel significat de la unitat que rep la complementació: en el mot *parallamps*, per exemple, el radical verbal (*para*) exigeix un complement que delimiti el seu significat (*llamps*). En d’altres, en canvi, es tracta d’un complement no seleccionat, és a dir, no exigint pel significat del nucli; aquest és el cas de *carcomprar*, on l’adjectiu (*car*) aporta una modificació opcional, no exigida pel significat del nucli verbal (*comprar*).

c) S’estableix una *relació d’especificació* quan un dels components aporta una especificació generalment quantitativa a un altre component nominal (*centpeus* ‘animal amb molts peus’).

Els compostos del primer grup s'anomenen *compostos coordinants*; els dels altres dos grups, *compostos subordinants*. Tenint en compte la categoria del mot resultant, podem parlar de *compostos nominals* (trencacloques), *compostos adjectivals* (agredolç), *compostos verbals* (primfilar) i *compostos adverbials* (potser).

4.1.2. El nucli dels compostos: compostos endocèntrics i compostos exocèntrics

Una qüestió íntimament relacionada amb la sintaxi dels compostos és la del constituent que es comporta com a nucli. Com ja hem apuntat en analitzar els processos de derivació (cf. § 2.1), el nucli d'una construcció, tant sintàctica com morfològica, és el constituent que determina la categoria de la construcció, que hi aporta el significat bàsic i que en delimita les propietats gramaticals. En els compostos, doncs, el nucli és el constituent que aporta tota la informació necessària perquè el compost es comporti com un mot. Tenint en compte els constituents que fan de nucli, els compostos es poden classificar en *compostos endocèntrics* i en *compostos exocèntrics*.

En els compostos endocèntrics, el nucli s'identifica amb un dels constituents del compost. Els nuclis de *baixamar* i *vanaglòria*, per exemple, són, respectivament, *mar* i *glòria*: els compostos *baixamar* i *vanaglòria*, de fet, són noms perquè *mar* i *glòria* són noms; a més a més, són noms no animats i femenins perquè *mar* i *glòria* presenten aquestes propietats semàntiques i gramaticals (mar té gènere femení en compostos i expressions fixades: *plenamar*, *mar arrissada*, *córrer la mar*, *és una mar de dubtes*, *és la mar de divertit*). D'una manera paral·lela, el nucli de *camatrencar* és *trencar*, i el compost comparteix amb aquest constituent el fet d'ésser un verb de la conjugació I i de designar una situació activa.

Les relacions sintàctiques establertes entre els components dels compostos anteriors i el fet que el nucli s'identifiqui en tots dos casos amb el component de la dreta es pot representar com segueix (indiquem el nucli en negreta):

[N [Adj baixa] [N **mar**]]
[v [N cama] [v **trencar**]]

La posició del nucli del compost coincideix en alguns casos, però no en tots, amb la posició que tenen els nuclis en sintaxi. En les relacions de complementació, els nuclis se situen a l'esquerra dels complements en la sintaxi, però no sempre en els mots compostos. Així, hi ha coincidència entre la morfologia i la sintaxi en casos com ara *coragre* (com *cor agre*), *filferro* (com *fil de ferro*), però no n'hi ha quan el nucli del compost és l'element de la dreta: *camallarg* (però *llarg de cama*), *camatrencar* (però *trencar la cama*).

En els compostos exocèntrics, en canvi, cap dels constituents del compost no es comporta com a nucli, ja que les propietats sintàctiques, semàntiques i gramaticals no depenen d'aquests constituents. El mot *paraigua*, per exemple, és un nom comptable i masculí, propietats que no es poden justificar a partir de la forma verbal *para* ni a partir de la forma nominal *aigua*, que, a diferència de *paraigua*, és femenina i no comptable. En aquests casos, se sol considerar que el nucli és un element implícit, extern al compost. Tenint en compte que el significat de *paraigua* pot ser parafrasejat per mitjà d'una oració relativa que modifica un nom del tipus *instrument* ('instrument que para l'aigua'), generalment es considera que és aquest nom implícit el que fa de nucli i, en el cas que s'està analitzant, el que justifica que el compost sigui un nom masculí, no animat i comptable.

Tenint en compte aquest punt de vista, l'estructura del compost exocèntric *paraigua* es pot analitzar com segueix (indiquem el nucli en negreta):

[N [N (**instrument**)] [V [V para] [N aigua]]]

D'acord amb aquesta anàlisi, *para* i *aigua* formen una primera unitat de caràcter verbal (puix que el nom *aigua* complementa el verb *para*) i aquesta unitat forma una unitat superior de caràcter nominal (puix que *paraigua* modifica l'element nominal implícit *instrument*). Una anàlisi semblant es pot proposar per al compost exocèntric *pellroja*, parafrasejable per 'persona de pell roja':

[N [N (**persona**)] [N [N pell] [Adj roja]]]

4.1.3. La forma i la flexió dels compostos: compostos propis i compostos sintagmàtics

A mig camí entre els compostos i els sintagmes lliures hi ha una sèrie de construccions que tenen forma sintagmàtica i, en canvi, presenten una estructura de constituents fixa i un cert grau de lexicalització. Aquestes construccions reben el nom de *compostos sintagmàtics*, per a diferenciar-los dels *compostos propis*, els *compostos cultes* i els *compostos a la manera culta*. La diferència fonamental entre els uns i els altres té a veure amb el grau de lexicalització, molt més fort en els compostos propis que en els sintagmàtics, fet que té repercussions en altres aspectes, com ara la flexió i les relacions de concordança.

Els compostos propis, com ara *capgròs*, *malnom* o *coliflor*, flexionen només pel segon component, com si es tractés d'un mot simple. Així, el plural de *capgròs* és *capgrossos* (i no *capsgrossos*), el de *coliflor* és *coliflors* (i no *cols-i-flors*) i el de *malnom* és *malnoms* (i no *malsnoms*).

En canvi, els compostos sintagmàtics poden flexionar per tots dos components, com els sintagmes lliures —*alcalde president* (fem. *alcaldessa presidenta*), *estat major* (pl. *estats majors*), *porc senglar* (pl. *porcs senglars*)—, o bé només pel primer component —*escola taller* (pl. *escoles taller*), *ull de poll* (pl. *ulls de poll*)— segons la relació que es dona entre els components (cf. § 4.4.1).

Aquests fets condicionen la grafia dels diferents compostos, que és aglutinada en els compostos propis i que té els components separats en els sintagmàtics: es pot comparar, per exemple, la grafia del compost propi *maldecap* ‘preocupació’ (pl. *maldecaps*) amb la del compost sintagmàtic *mal de cap* ‘dolor físic’ (pl. *mals de cap*), o la del compost propi *coliflor* (pl. *coliflors*) amb la del sintagmàtic *punt i coma* (pl. *punts i comes*). Això no obstant, els mots derivats de compostos sintagmàtics s’escriuen aglutinats i flexionen pel final: *blatdemorar* i *blatdemorars* (de *blat de moro*, pl. *blats de moro*), *malhumorat* i *malhumorada* (de *mal humor*, pl. *mals humors*).

El menor grau de lexicalització dels compostos sintagmàtics es pot constatar fàcilment si es compara el compost sintagmàtic *mal de cap* i el compost propi *maldecap*. El primer té un significat més literal i transparent, i designa un dolor físic, un *mal* localitzat al *cap*. El segon, en canvi, té un significat metafòric, més lexicalitzat, ja que no designa un dolor físic sinó una pertorbació o inquietud de l'ànim. D'una manera paral·lela, un *trencaclosques* no és un objecte que trenca closques o caps, sinó un problema o un joc que és difícil de solucionar i que, per això, *trenca*, metafòricament, els caps o les *closques*.

4.2. LA COMPOSICIÓ PRÒPIA

4.2.1. *Els compostos nominals*

Els compostos nominals poden tenir components i estructures diferents, com podem comprovar en el quadre III.10.

QUADRE III.10
Compostos nominals

Tipus de compost		Estructura	Exemples
Coordinant	endocèntric	N N	aiguaneu, aigua-sal, caixabanc, figaflor
		N Conj N	colibròquil, coliflor, napicol
	exocèntric	N N	(efecte) glaç-desglaç, (míssil) terra-aire; (diccionari) Alcover-Moll
		N Conj N	allioli, plats-i-olles, vetesifils, capipota
Subordinant	endocèntric	N N	aiguabatent, caplletra; Pedraforca
			filferro, mestrescola, salnitre
		Adj N	baixamar, malnom
		N Prep N	maldecap, marededéu, usdefruit; Vall-de-roures
	exocèntric	N Adj	pit-roig, capgròs; Aiguafreda
		Adj N	altaveu, durbec, llargmetratge; Malpàs
		Q N	pocavergonya, pocatraça; Setcases
		V N	trencaclosques, lligacama, obrellaunes; Miramar

D'acord amb el quadre anterior, el fet que els compostos tinguin uns components categorialment semblants no implica que siguin necessàriament equivalents. Els diversos grups de compostos amb l'estructura [N N], per exemple, responen a relacions sintàctiques i semàntiques ben diferents. Els compostos del tipus *aiguaneu* són endocèntrics i el seu significat equival a la intersecció que s'estableix entre el significat de les dues unitats lèxiques. També són endocèntrics els compostos del tipus *filferro*, però la relació que s'estableix entre els components no és de coordinació sinó de complementació. En aquest cas, l'ordre dels components morfològics és semblant al de la sintaxi (nucli + complement del nom), però amb l'elisió de la preposició de que necessàriament apareix en les paràfrasis sintagmàtiques: *fil (de) ferro* → *filferro*. Unes propietats semblants tenen els compostos del tipus *aiguabatent*, però ara amb un ordre invers al de la sintaxi (complement del nom + nucli): *batent (d')aigua* → *aigua batent* → *aiguabatent*. Finalment, són exocèntrics els compostos amb constituents juxtaposats del tipus (*efecte*) *glaç-desglaç* i (*míssil*) *terra-aire*, que s'empren en llenguatges

d'especialitat i que presenten un significat direccional o bé de coordinació si els components són noms propis: (*diccionari*) *Alcover-Moll*.

Dins els compostos coordinants del tipus [N Conj N], els mots com ara *allioli* són exocèntrics i, des del punt de vista semàntic, s'hi estableix una simple suma del significat dels dos constituents coordinats: 'salsa amb all i oli'. Els mots del tipus *coliflor*, en canvi, són endocèntrics, i el segon constituent matisa el significat del primer, com mostren les paràfrasis del tipus 'una col que és com una flor'. També són endocèntrics els compostos amb l'estructura [N Prep N], totalment transparents respecte a les relacions de complementació que mantenen els components.

En els mots que tenen l'estructura [N Adj] i [Adj N] s'estableix igualment una relació de complementació entre el constituent adjectival i el nominal. La majoria d'aquests compostos són endocèntrics (*aiguardent*, per exemple), però també n'hi ha d'exocèntrics, com ara *pit-roig* o *capgròs*, parafrasejables, respectivament, per 'que té el pit roig' i 'que té el cap gros'. La relació és d'especificació en els escassos compostos que presenten com a primer constituent un quantificador (*centpeus*, *milfulles*, *mitjalluna*, *totestiu*; *Setcases*) o un possessiu (*monsenyor*, *nostramo*).

Un especial interès tenen els compostos exocèntrics amb l'estructura [V N]. En aquests compostos, el component nominal es comporta sempre com a complement seleccionat pel verb, i el mot pot expressar l'agent que fa l'acció designada pel component verbal (*arrencaqueixals*, *cercabregues*, *guardabarrera*, *guardabosc*, *guardaespatlles*), l'instrument per mitjà del qual es duu a terme aquesta acció (*comptagotes*, *guardapols*, *muntaçàrregues*, *pesacartes*, *tiralínies*) i, en alguns casos, el lloc on es realitza (*guardamobles*, *guarda-roba*, *trencacolls*).

En aquests compostos, el verb sol ser de la conjugació I i apareix en la persona 3 del singular del present d'indicatiu, la menys marcada de tot el paradigma. Hi ha alguna excepció de verbs pertanyents a les conjugacions II o III, com ara el verb *cobrir*, que adopta la forma *cobre* (*cobrellit*, *cobreobjectes*) o també pot adoptar la forma amb la vocal temàtica *i* (*cobricel*, *cobriespatlla*); també són excepcionals les formes *batecoll*, *torcecoll* (i *batcoll*, *rompsac*; *baticor*, *batimans*). El constituent nominal d'aquests compostos pot anar en singular o en plural: generalment va en singular quan designa una entitat única (*para-sol*, *rodamón*), un element únic pel que fa a la funció del compost (*lligacama*, *picaporta*) o quan és un nom no comptable o de massa (*guarda-roba*, *paraigua*); en els altres casos va en plural.

També són exocèntrics els escassos compostos que presenten dos constituents verbals coordinats: *batibull*, *entra-i-surt*, *estira-i-arronsa* o *vistiplau*. Aquests casos es poden considerar *compostos delocutius*, és a dir, compostos que provenen de la lexicalització d'una frase o del fragment d'una frase, com també ho són els mots *adéu-siau*, *avemaria*, *maimorrà*, *nomoblidis*, etc.

Les estructures presentades aquí no exhaurixen, però, les possibilitats de distribució de tots els compostos de la llengua. Hi ha, encara, altres combinacions ocasionals com ara *camalliga*, *cap-rodo*, *clucull*, *compravenda*, *entornpeu*, *passavant*, *passavolant*, *puafuig*, *ranvespre*, *sempreviva*, *trencalòs*, etc.

4.2.2. Els compostos adjectivals

Els compostos adjectivals poden tenir els components i les estructures que podem veure en el quadre III.11.

QUADRE III.11
Compostos adjectivals

<i>Tipus de compost</i>	<i>Estructura</i>	<i>Exemples</i>
<i>Coordinant</i>	Adj Adj	agredolç, sordmut
		nord-est, sud-oest
		blaunegre, blauverd
<i>Subordinant</i>	N Adj	bocamoll, camallarg
	Adv Adj	malsà, malsegur
	N Part	creuclavat, palplantat
	Adj Part	noucasat, nounat, primmirat
	Adv Part	benvolgut, malaguanyat, propdit, proppassat

Els compostos adjectivals, a diferència dels nominals, són endocèntrics. Si el compost és coordinant, els dos constituents del compost són adjectivals; si és subordinant, el constituent de la dreta és un adjectiu, o un participi equivalent funcionalment a un adjectiu, i el de l'esquerra, tot i que categorialment és heterogeni, en tots els casos fa de complement o especificador del nucli adjectival.

Els compostos coordinants responen a relacions semàntiques diferents. En els mots *agredolç* i *sordmut*, el significat equival a la suma dels significats dels constituents, mentre que *nord-est* i *sud-oest* expressen direcció i es poden parafrasejar per 'entre el nord i l'est' i 'entre el sud i l'oest', respectivament. Un cas diferent és el dels colors *blaunegre* i *blauverd*, que expressen una intersecció ('entre el blau i el verd' i 'entre el blau i el negre', respectivament).

Els compostos subordinants poden tenir components diferents. N'hi ha que presenten l'estructura [N Adj]: *banyabaix*, *barbafort*, *bocamoll*, *camallarg*, *caramenut*, *llenguallarg*. En aquest cas, el constituent nominal es

comporta com a complement de l'adjectiu, però amb un ordre diferent del sintàctic i sense la preposició *de* que apareix necessàriament en les paràfrasis sintagmàtiques: *camallarg* 'llarg de cama'.

Hi ha parlars baleàrics en què aquests compostos tenen un comportament especial, ja que el component adjectival concorda en gènere i nombre amb el nominal: *un bocamolla* (enfront de *un bocamoll*), *un comesllargues* (enfront de *un camallarg*). D'acord amb aquest comportament, caldria considerar que en baleàric aquests compostos són exocèntrics, i no endocèntrics com en els altres parlars.

Hi ha certs compostos adjectivals en què l'adjectiu és especificat per un adverbi: *benastruc*, *bencossat*, *malsà*. Una menció especial, finalment, mereixen els compostos que tenen com a nucli un participi amb funció adjectival. En aquests compostos, el component de l'esquerra manté una relació de complementació amb el participi. Aquesta relació, semblant a la que s'estableix entre un verb i un complement verbal, és diferent en cada cas, com mostren les paràfrasis següents: *creuclavat*, 'clavat a la creu', *nounat* 'nat de nou', *palplantat*, 'plantat com un pal' i *primmirat* 'que mira prim'.

4.2.3. Els compostos verbals

Els compostos verbals poden tenir components i estructures diferents, com les que podem observar en el quadre III.12.

QUADRE III.12
Compostos verbals

<i>Tipus de compost</i>	<i>Estructura</i>	<i>Exemples</i>
<i>Subordinant endocèntric</i>	N V	camatrencar, colltòrcer
		collportar, ullprendre
	Adj V	carvendre, primfilar
		vanagloriar-se, viltenir
	Adv V	foragitar, malparlar, menysprear, menystenir

Els compostos verbals són sempre endocèntrics, i les relacions que s'estableixen entre els components són sempre relacions de subordinació. Els compostos verbals, de fet, poden tenir estructures diferents, però en tots els casos el constituent de la dreta és el nucli i el de l'esquerra, un complement d'aquest nucli. L'ordre dels constituents, per tant, és en tots els casos diferent de l'ordre sintàctic (verb + complement).

En els compostos formats per un verb i un nom, aquests constituents mantenen una relació sintàctica semblant a l'establerta entre un verb i un complement seleccionat pel verb, sigui un complement directe (*camatrencar*, *colltòrcer*, *corglaçar*, *corsecar*) o un altre tipus de complement (*collportar*, *marfondre's*, *peucalcigar*, *ullprendre*). Així, els compostos *camatrencar* i *colltòrcer* es poden parafrasejar per 'trencar la cama' i 'tòrcer el coll', i els compostos *collportar* i *ullprendre*, per 'portar a coll' i 'prendre amb l'ull o per l'ull'. En tots aquests casos, el nom sol designar una part del cos.

Quan el verb es combina amb un adjectiu, la relació que observem és la que s'estableix entre un verb i un predicatiu. Aquesta relació és totalment transparent en casos com ara *carcomprar* o *carvendre* i *primfilar*, parafrasejables, respectivament, per 'vendre o comprar car' i 'filar prim'; en altres casos, però, cal pressuposar l'existència d'una preposició entre el verb i l'adjectiu: *viltenir* 'tenir per vil', *vanagloriar-se* 'gloriar-se en va'. Finalment, com en el cas dels compostos nominals i adjectivals, hi ha els compostos verbals en què el nucli és modificat per un adverbi: *foragitar*, *malfixar-se*, *malgastar*, *malparlar*, *malviure*, *menysprear*, *menystenir*, *menysvalorar*.

4.2.4. Els compostos adverbials

A diferència dels compostos analitzats fins ara, els compostos adverbials no són productius sincrònicament i sols es pot parlar d'un procés de composició des d'una perspectiva diacrònica. A tall d'exemple, podem esmentar els adverbis següents: *adesiara*, *aleshores*, *alhora*, *daltabaix*, *enlaire*, *gairebé*, *només*, *potser*, *sobretot*, *també* i *tampoc*.

4.3. ELS COMPOSTOS CULTES I ELS COMPOSTOS A LA MANERA CULTA

Els compostos, com hem apuntat més amunt (cf. § 4), poden estar integrats per unitats manllevades a llengües clàssiques. Aquestes unitats poden ser gregues o llatines i, en la major part dels casos, no existeixen com a mots independents en català i a compleixen funcions anàlogues a les dels prefixos, i llavors s'anomenen *formes prefixades* (com és el cas de *euro-*, *macro-*, *micro-*, *mini-*, *para-*), o a les dels sufixos, i llavors s'anomenen *formes sufixades* (com és el cas de *-cida*, *-cultor*, *-lingüe*, *-metre*). Aquestes formes es troben en els compostos cultes que ha heretat el català (com és el cas de *agrícola*, *filosofia*, *hipòdrom*, *metafísica*) i actualment són disponibles, molt especialment en el llenguatge científic i tècnic, per a la formació de nous compostos a la manera culta mitjançant la combinació entre elles o amb mots patrimonials: *minifaldilla*, compost constituït per la forma prefixada llatina

mini- i el mot català *faldilla*; *taxímetre*, mot de formació estranya que és compost de la forma sufixada grega *-metre* i el manlleu *taxi*, etcètera.

Quan aquestes unitats manllevades es combinen entre elles, el compost resultant pot ésser un *compost homogeni*, si els dos components provenen de la mateixa llengua, o un *compost heterogeni*, si cada formant prové d'una llengua diferent. En el quadre III.13 podem veure exemplificades les diferents combinacions possibles.

QUADRE III.13
Compostos cultes

<i>Tipus de compost culte</i>	<i>Combinació</i>	<i>Exemples</i>
<i>homogeni</i>	[grec + grec]	misanthrop, neuràlgia
	[llatí + llatí]	puericultura, quadrienni
<i>heterogeni</i>	[grec + llatí]	electromotor, automòbil
	[llatí + grec]	decímetre, metal·lúrgia

El primer component pren sovint una vocal d'enllaç que normalment és *-o-*, tot i que algunes vegades és *-i-*. Sol ser *-i-* quan el segon component procedeix del llatí i comença per consonant. Les principals formes que van precedides de *-i-* són: *-cida*, *-cidi*, *-cola*, *-cultor*, *-cultura*, *-fer*, *-foli*, *-forme*, *-fug*, *-ger*, *-grad*, *-lini*, *-loqüent*, *-par*, *-pede*, *-rostre*, *-vor*. Hi ha alguna excepció, com ara *genocidi*, i casos que poden prendre tant la *-o-* com la *-i-*, com les formes sufixades gregues *-metre* i *-metria*, o *-gen*: *pluviòmetre*, *planimetria*, *cancerigen*, *carcinogen*.

L'ordre dels components d'aquest tipus de compostos sol ser l'invers del dels sintagmes lliures, de tal manera que anteposa l'element que determina a l'element determinat: la *farmacologia* és la ciència (*-logia*) que estudia els efectes dels medicaments (*farmaco-*), el *pediatre* és el metge (*-iatre*) dels infants (*ped-*) i el *pluviòmetre* és l'aparell que serveix per a mesurar (*-metre*) la pluja (*pluvio-*).

Al costat d'aquests compostos amb formants cultes hi ha els adjectius compostos d'altres adjectius del tipus *politicossocial* o *religiosopopular*, que s'hi poden comparar en la mesura que els components de l'esquerra presenten també una vocal d'enllaç. Aquests compostos presenten, al mateix temps, paral·lelismes amb els compostos coordinants adjectius, com ara *agredolç* i *socialedemòcrata* (cf. § 4.2.2). Nogensmenys, aquest tipus de combinacions és ocasional i lliure en tant que simple coordinació d'adjectius, com evidencia el fet que correntment l'ordre dels components és indiferent (noteu que *científicotècnic* i *tecnicocientífic* resulten equivalents) i en tot cas depèn de la disponibilitat de formes: l'ordre de *filosoficomoral* i *historicouniversal* és invariable perquè *moral* i *universal* no presenten formes disponibles per a introduir aquesta mena de combinacions.

4.4. ELS COMPOSTOS SINTAGMÀTICS

Els compostos sintagmàtics, com hem indicat més amunt (cf. § 4.1.3), tenen la mateixa estructura que els sintagmes lliures, però presenten una estructura fixa de constituents i un cert grau de lexicalització. Tenint en compte la funció que desenvolupen, podem distingir els compostos sintagmàtics nominals, adjectivals i verbals.

També hi ha locucions adverbials, prepositives i conjuntives, però no són considerades compostos sintagmàtics, ja que, d'una banda, no segueixen l'estructura d'un sintagma (en el cas de les locucions adverbials i conjuntives) i, de l'altra, el resultat no és una categoria lèxica major (en el cas de les locucions conjuntives i prepositives).

4.4.1. Els compostos sintagmàtics nominals

Els compostos sintagmàtics nominals responen als tipus i a les estructures que podem veure en el quadre III.14.

QUADRE III.14
Compostos sintagmàtics nominals

<i>Tipus de compost</i>	<i>Estructura</i>	<i>Exemples</i>
<i>Coordinant</i>	N N	alcalde president, magistrat jutge
	N Conj N	mel i mató, punt i coma
<i>Subordinant</i>	N N	cotxe bomba, vagó restaurant
	N Adj	argent viu, estat major, porc senglar
	Adj N	alta tensió, fines herbes, pura sang
	Q N	primera mà, tercera edat, tot terreny
	N Prep N	blat de moro, mal de cap, ull de poll
		cafè amb llet, foc a terra, regatge per aspersió
N Prep Inf	camisa de dormir, màquina d'afaitar	

Els dos grups d'exemples amb l'estructura [N N] presenten relacions sintàctiques i semàntiques diferents. En els compostos del tipus *magistrat jutge* hi ha una relació de coordinació, i la flexió es fa per tots dos components: *magistrada jutgessa*. En canvi, en els compostos del tipus *camió cisterna*, *cotxe bomba*, *escola bressol*, *vagó restaurant*, etc., s'estableix una relació de subordinació del segon component respecte al primer, que és el nucli del compost i l'únic que admet flexió de nombre (*camions cisterna*,

cotxes bomba, escoles bressol, vagons restaurant). D'acord amb aquest tipus de relacions, aquests compostos admeten paràfrasis del tipus 'un vagó que és un restaurant', 'un cotxe que és una bomba', etc.

En els compostos amb estructura [N Conj N], com ara *mel i mató, moros i cristians, parells o senars, punt i coma, quitament i espera, usos i costums*, etc., hi ha una relació de coordinació òbvia entre els dos components nominals. Alguns d'aquests compostos s'han lexicalitzat amb un determinant. Aquest és el cas de *la flor i nata, la vida i miracles*.

En les estructures [N Adj] i [Adj N] s'estableix una relació de complementació entre l'adjectiu i el nom, que constitueix el nucli del compost: *argent viu, estat major, i grega, llibre blanc, pega dolça, peix blau, porc senglar; alt forn, alta tensió, baix relleu, belles arts, fines herbes, gaia ciència, pura sang*. La relació és d'especificació quan hi ha un quantificador en lloc de l'adjectiu: *primer ministre, primera línia, quinta essència, tercera edat*.

L'estructura [N Prep N] és molt productiva, sobretot en l'àmbit dels llenguatges d'especialitat, i hi ha un gran nombre de mots que l'exemplifiquen. La preposició que apareix amb molta més freqüència en aquests compostos és *de* (*avió de reacció, blat de moro, lents de contacte, mal de cap, olla de pressió, ull de poll*), tot i que també n'hi pot haver d'altres (*café amb llet, carreró sense sortida, foc a terra, hoquei sobre patins, regatge per aspersió*). La relació entre els components és de complementació, i el nucli és el primer component del compost. Aquesta mateixa relació de complementació es produeix en un tipus de compost en què el segon component és un infinitiu (*camisa de dormir, màquina d'afaitar*). També en podem observar exemples amb determinants, com ara *caixa del pit, casa de la vila, impost sobre la renda i tir al plat*, entre d'altres.

4.4.2. Els compostos sintagmàtics adjectivals

Els compostos sintagmàtics adjectivals responen als tipus i a les estructures del quadre III.15.

QUADRE III.15
Compostos sintagmàtics adjectivals

<i>Tipus de compost</i>	<i>Estructura</i>	<i>Exemples</i>	
<i>Subordinant</i>	<i>endocèntric</i>	Adj Adj	gris rogenc, groc verdós blau marí, verd fosc
		Adj N	blau cel, groc canari, verd poma
		Adj Prep N	estret de pit, valent de dents
		<i>exocèntric</i>	N Adj

Els compostos del tipus [Adj Adj] són sempre subordinants, ja que el segon component es comporta com a complement del primer. En els compostos com ara *gris rogenc* o *groc verdós*, el segon component és un mot derivat amb un significat parafrasejable per ‘que tira a Adj’: *gris rogenc* ‘un gris que tira a roig’, *groc verdós* ‘un groc que tira a verd’. En els compostos com ara *blau marí* o *verd fosc*, l’adjectiu especifica el matis del color. Els compostos amb l’estructura [Adj N] també són denominacions de color. En aquests casos, es pot considerar que s’ha elidit una preposició i que el nom designa l’element que posseeix el color designat per l’adjectiu: *blau (de) cel*, *gris (de) perla*, *groc (de) canari*, *verd (de) botella*, *verd (de) maragda*, *verd (de) poma*. La preposició, en canvi, es manté en un altre tipus de compostos: *begut de galtes*, *calent de cap*, *curt de vista*, *estret de pit*, *valent de dents*. Finalment, tenen un caràcter exocèntric els compostos amb l’estructura [N Adj], que s’utilitzen per a caracteritzar metafòricament individus: *(un) bec moll*, *(un) figa tova*, *(un) gat vell*, *(una) gata maula*, *(una) rata sàvia*.

Podem esmentar encara una sèrie de locucions adjectivals que no són considerades compostos sintagmàtics, ja que no segueixen l’estructura d’un sintagma adjectival. Generalment, són formades per una preposició i un nom, com ara *d’època*, *de butxaca*, *de juguina*, *de nassos*, *en brut*, *en directe*, etc. Entre les locucions adjectivals que recullen els diccionaris, n’hi ha que són llatínismes, com ara *ad hoc*, *in vitro* o *sui generis*, entre d’altres.

4.4.3. *Els compostos sintagmàtics verbals*

Els compostos sintagmàtics verbals poden tenir, entre altres, les estructures que podem veure en el quadre III.16.

QUADRE III.16
Compostos sintagmàtics verbals

Tipus de compost	Estructura	Exemples
Subordinant endocèntric	V N	parar compte, plegar veles, tancar caixa
	V Inf	deixar-se anar, deixar-se caure
	V Prep N	posar en escena, treure de polleguera
	V Adj	fer curt, fer salat, filar prim, saber greu
	V Adv	fer fora, venir bé

Com en els altres casos, les principals estructures dels compostos sintagmàtics verbals presenten les mateixes relacions que es donen en els sintagmes verbals lliures: verb i complement directe (*desfer camí, donar ales, girar cua, plegar veles, posar ordre, tancar caixa*), verb i complement preposicional (*caure en gràcia, engegar a passeig, fugir d'estudi, posar en escena, treure de polleguera*), verb i complement circumstancial (*venir bé*) i verb i complement predicatiu (*agafar desprevingut, fer curt, fer salat, filar prim*). Pel que fa a les estructures [V N] i [V Prep N], també trobem compostos amb determinants, com ara *aclucar els ulls, caure de l'escambell, cobrir l'expedient, ensenyar les cartes, tirar pel dret, venir al món*.

5. ALTRES PROCESSOS DE FORMACIÓ DE MOTS

5.1. LA TRUNCACIÓ

La *truncació* és un procediment que consisteix a modificar un mot existent eliminant-ne una part, però conservant-ne les característiques gramaticals i el significat. S'utilitza sobretot en la formació d'hipocorístics a partir de noms propis mitjançant l'eliminació de la primera part del mot, com en *Lena* (*Magdalena*), *Quim* (*Joaquim*) o *Tomeu* (*Bartomeu*), o, més rarament, de la part central, com en *Jan* (*Joan*), *Jep* (*Josep*) o *Tesa* (*Teresa*).

En parlars valencians, la truncació dels antropònims masculins pren en molts casos l'afix masculí *-o*, a diferència del que ocorre en els altres parlars. Així, *Cento* (*Vicent*), *Nelo* (*Manuel*), *Ximo* (*Joaquim*).

Un altre tipus de truncació és la que es produeix en els compostos cultes, en els quals s'elimina un dels seus components, normalment el segon. Aquest és el cas de mots com *autobús* (de *autoòmnibus*), *moto* (de *motocicleta*), *ràdio* (de *radiodifusió*) o *zoo* (de *zoològic*), entre d'altres. El component que